

مسئله خلق قرآن از منظر ولفسن

علیرضا اسعدی

www.ketab.ir

پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی

نشانی

قم، خیابان معلم، ساختمان ستاد دفتر تبلیغات اسلامی،

نشر پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی

تلفن و دورنگار: ۳۷۸۳۲۸۳۳-۰۲۵

ص.پ: ۳۷۱۸۵/۳۶۸۸

کدپستی: ۳۷۱۵۶۱۶۵۹۱

مراکز پخش

۱. قم، میدان شهدا، تلفن و دورنگار ۳۱۱۵۱۲۵۰-۰۲۵

۲. تهران، خیابان انقلاب، روبروی در دانشگاه تهران،

پاساژ فروزنده، طبقه همکف، واحد ۳۱۲، تلفن:

۶۶۹۵۱۵۳۴-۰۲۱

وبگاه: www.pub.isca.ac.ir

رایانامه: nashr@isca.ac.ir

فروشگاه مجازی نشر: www.shop.isca.ac.ir

فروشگاه نشر دیجیتال: www.pajooahaan.ir

همه حقوق برای ناشر محفوظ است.

مسئله خلق قرآن از منظر و فلسف

علیرضا اسعدی

ناشر

پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی

وابسته به دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم

تهیه

پژوهشکده فرهنگ و معارف قرآن

پژوهشکده فلسفه و کلام اسلامی

سروراستار

محمدباقر انصاری

ویراستار

فاطمه رجبی بهشت‌آباد

لیتوگرافی، چاپ و صحافی

چاپخانه مؤسسه بوستان کتاب

چاپ اول: تابستان ۱۴۰۰

شمارگان: ۴۰۰

قیمت: ۴۰۰ تومان

عنوان: ۷۰۱؛ مسلسل: ۱۰۸

سرشناسه:

عنوان و نام پدیدآور:

مشخصات نشر:

مشخصات ظاهری:

شابک:

وضعیت فهرست‌نویسی:

یادداشت:

یادداشت:

موضوع:

موضوع:

موضوع:

موضوع:

شناسه افزوده:

رده‌بندی کنگره:

رده‌بندی دیویی:

شماره کتابشناسی ملی:

اسعدی، علیرضا، ۱۳۵۰-

مسئله خلق قرآن از منظر و فلسف / علیرضا اسعدی؛ تهیه پژوهشکده فرهنگ و معارف قرآن

و پژوهشکده فلسفه و کلام اسلامی

قم: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، معاونت پژوهشی، پژوهشگاه علوم و فرهنگ

اسلامی، ۱۴۰۰

۱۷۲ ص

۴۰۰۰۰ ریال:

978-600-195-734-5

فیپا

کتابنامه: ص. [۱۴۳]- ۱۵۰؛ همچنین به صورت زیرنویس

نمایه

و فلسف، هری اوسترین، ۱۸۸۷-۱۹۷۴م. -- دیدگاه درباره قرآن

قرآن -- تحقیق

قرآن -- وحی

نقد مطالعات قرآنی خاورشناسان

دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، معاونت پژوهشی، پژوهشگاه علوم و فرهنگ

اسلامی. پژوهشکده فرهنگ و معارف قرآن و پژوهشکده فلسفه و کلام اسلامی

BP۶۵

۲۹۷/۱۵۹

۸۴۳۳۹۹۸

سخنی با خواننده ۹

مقدمه ۱۳

فصل اول: نگاهی به مسئله خلق قرآن و رویکرد امامیه به آن

دیدگاه‌ها درباره کلام الهی ۲۰

بازتاب اجتماعی سیاسی مسئله خلق قرآن ۲۵

موضع امامان شیعه در مسئله خلق قرآن ۲۷

الف) روایات ناظر به پرهیز از ورود به مسئله ۲۷

ب) روایات مخلوق و محدث بودن قرآن ۳۰

ج) روایات مخلوق نبودن قرآن ۳۴

بررسی دیدگاه متکلمان شیعه ۳۶

مسئله اول: چگونگی اثبات صفت کلام ۳۶

مسئله دوم: ماهیت کلام الهی ۳۶

مسئله سوم: قیام صفت کلام ۳۸

مسئله چهارم: قدم و حدوث کلام الهی ۳۹

ثمرات بحث کلام الهی ۴۰

۱. امکان یا عدم امکان نسخ قرآن به وسیله سنت ۴۱
۲. تاریخی یا فراتاریخی بودن احکام قرآن ۴۱
۳. زبان قرآن و شیوه‌های فهم کلام الهی ۴۲

فصل دوم: روش‌شناسی و منابع

- چستی روش فرضی استنتاجی ۴۶
- بررسی و نقد ۴۷
- بررسی منابع مورد استفاده ولفسن ۵۳

فصل سوم: خاستگاه مسئله صفات الهی

- ولفسن و مسئله صفات الهی ۵۸
- بررسی و نقد ۶۱
۱. تبیین دیدگاه‌ها درباره خاستگاه آموزه صفات ۶۱
- الف) خاستگاه بیرونی ۶۲
۱. مسیحیت ۶۲
۲. یهود ۶۴
۳. فلاسفه ۶۴
- ب) خاستگاه داخلی ۶۶
۲. تبیین مفهومی واژه‌های معنا، شیء و صفت ۶۹

فصل چهارم: خلق قرآن: پیشینه و انگیزه‌ها

- نظریه‌های مبتنی بر قدمت قرآن ۷۳
- دیدگاه اول: اثبات قرآن از پیش موجود و آسمانی ۷۳

۷۸	دیدگاه دوم: انکار قرآن از پیش موجود و آسمانی
۷۸	الف) کلام خدا، کلامی واقعی و آفریده شده در هوا
۸۱	ب) کلام خدا، قابلیت اعطاشده به پیامبر
۸۲	بررسی و نقد
۸۲	۱. پیشینه پیدایش مسئله خلق قرآن در احادیث
۸۸	۲. تأثیر یهودی بر باور مسلمانان به قرآن از پیش موجود
۹۳	۳. تشبیه مخالفان به نصارا
۹۵	۴. انگیزه های طرح مسئله خلق قرآن
۹۶	الف) جعد بن درهم
۹۷	ب) جهنم بن صفوان
۹۹	۵. منابع دیدگاه نظام
۱۰۲	کاربرد واژه مخلوق برای قرآن
۱۰۴	بررسی و نقد

فصل پنجم: صورت کتاب پیدا کردن قرآن

۱۱۲	خاستگاه پیدایش مسئله صورت کتاب پیدا کردن کلام الهی
۱۱۳	بررسی و نقد
۱۱۴	حقیقت لوح محفوظ و ربط و نسبت قرآن با آن
۱۲۰	تبیین نظریه ها و بررسی و نقد آنها
۱۲۱	الف) ابن کلاب (انکار صورت کتاب پیدا کردن کلام خدا)
۱۲۳	بررسی و نقد
۱۲۵	ب) ابن حنبل (تأیید کتاب بودن کلام خدا)
۱۲۷	بررسی و نقد

سخنی با خواننده

از موضوعات بسیار جذاب برای خاورشناسان، پژوهش و تحقیق در حوزه اسلام به مثابه آخرین دین الهی و دین بیشتر ملل شرق است. اهمیت دین اسلام گروهی از خاورشناسان را برانگیخته است تا محور مطالعات و پژوهش های خود را عقیده، زبان، ادبیات، تاریخ و دیگر حیطه های تمدن اسلامی و مسلمانان قرار دهند و علوم مختلف اسلامی نظیر علوم قرآنی، علوم حدیث، سیره نبوی، علوم عربی و... را محور پژوهش های خود قرار دهند و تلاش کنند تا این علوم را بر اندیشه بشری یا اثرپذیری آنها را از عوامل بیرونی نشان دهند. دامنه ورود مستشرقان به حوزه مطالعات مربوط به اسلام و مسلمانان به قدری گسترده است که شاید بتوان ادعا کرد هیچ موضوعی در این حوزه نیست که مستشرقان به پژوهش و مطالعه درباره آن نپرداخته و آثاری درباره آن تألیف نکرده باشند. البته در اینکه خاورشناسان با چه انگیزه و هدفی به این پژوهش ها روی آورده اند، سخن بسیار است و نمی توان انگیزه و هدف همه آنان را یکی دانست. برخی با انگیزه های تبشیری، برخی دیگر با انگیزه های استعماری و برخی نیز با انگیزه های علمی به پژوهش های گسترده در حوزه قرآن کریم و مسائل اسلامی دست زده اند. اما نکته

مهم این است که محور عمده پژوهش‌های خاورشناسان در حوزه مطالعات اسلامی این است که نشان دهند اسلام و قرآن کریم به گونه‌ای از ادیان گذشته، به‌ویژه مسیحیت و کتاب مقدس اقتباس شده و اثر پذیرفته‌اند. با توجه به بازتاب گسترده آثار خاورشناسان در جوامع اسلامی، بالطبع نویسندگان مسلمان نیز با صرف نظر از انگیزه‌های دخیل در این پژوهش‌ها کوشیده‌اند اصالت تعالیم اسلامی و قرآن کریم را به‌خوبی اثبات کنند و با بررسی و نقد منصفانه نشان دهند بر خلاف ادعای خاورشناسان، آموزه‌های اسلامی برگرفته از مسیحیت و یهودیت نیست و اسلام تحت تأثیر عوامل خارجی شکل نگرفته و سامان نیافته است.

از مسائل مورد توجه در مطالعات قرآنی شرق‌شناسان، مسئله حدوث و قدم کلام الهی یا به تعبیری خلق قرآن است. این مسئله چنان‌که در تاریخ کلام اسلامی به صورت مبسوط مطرح شده است، در دوره‌ای پر مناقشه‌ترین مسئله کلامی بوده است. درباره خلق قرآن مباحث بسیاری وجود دارد. یکی از آنها چگونگی پیدایش این مسئله در میان مسلمانان است که مورد توجه برخی خاورشناسان قرار گرفته است و متناسب با ایده کلی تأثر اسلام و بلکه مباحث علمی و کلامی مسلمانان از مسیحیت و یهودیت، پیدایش این مسئله را نیز به عوامل بیرونی نسبت داده‌اند؛ از جمله هری اوسترین ولفسن (۱۸۸۷-۱۹۷۴)، در کتاب فلسفه علم کلام، به زعم خود این نظریه را اثبات کرده است. با توجه به اینکه بررسی و نقد جامعی از نظریه ولفسن تا کنون تدوین نشده بود، این موضوع در دستور کار کارگروه «نقد مطالعات قرآنی خاورشناسان» قرار گرفت و تلاش شد با بررسی همه جوانب آن، نظریه ایشان تقریر و ابهامات و اشکالات آن برجسته و آشکار شود.

فاضل ارجمند جناب آقای دکتر علیرضا اسعدی در کتاب مسئله خلق قرآن از

منظر ولفسن کوشیده است به این مهم جامه عمل بپوشاند؛ از این رو وی ضمن اشاره کوتاه به تاریخچه و دیدگاه‌های مطرح در زمینه خلق قرآن به تبیین دیدگاه ولفسن پرداخته و سپس نشان داده است ایشان در کتاب فلسفه علم کلام، در مسئله خلق قرآن هم به لحاظ روشی و هم به لحاظ محتوایی دچار اشتباهاتی شده که حاصل پژوهش او را تحت تأثیر خود قرار داده است. ولفسن علی‌رغم این ادعا که صرفاً در پی نشان دادن «بازتاب» آموزه‌های مسیحی در کلام اسلامی است، به طور مکرر از «تأثیر» آن آموزه‌ها در کلام اسلامی سخن می‌گوید و به گمان خود اثبات می‌کند متکلمان اسلامی در مسئله صفات الهی و به تبع مسئله خلق قرآن، از یهود و مسیحیت تأثیر پذیرفته‌اند. علاوه بر این بررسی قراین و شواهد او، هم در مسئله صفات و هم مسئله خلق قرآن تام و تمام به نظر نمی‌رسد که نویسنده در اثر پیش رو به تفصیل به این مباحث پرداخته است.

یادآوری می‌شود طرح کلان «نقد مطالعات قرآنی خاورشناسان» در گروه مطالعات تطبیقی پژوهشکده فرهنگ و معارف قرآن با همکاری پژوهشکده فلسفه و کلام اسلامی در حال اجرا است و تا کنون قدم‌های ارزنده‌ای برداشته است که اثر پیش‌رو یکی از خروجی‌های آن است. در اینجا لازم است از جناب آقای دکتر اسعدی نویسنده محترم کتاب و از اعضای محترم شورای پژوهشی پژوهشکده فرهنگ قرآن که در تصویب طرح، تعیین ارزیاب و تصویب کتاب برای نشر همکاری ویژه نموده‌اند و نیز از آقایان حجت‌الاسلام و المسلمین دکتر محمدجواد اسکندرلو و حجت‌الاسلام و المسلمین مهدی زندیه که ارزیابی این اثر را به عهده داشتند، سپاسگزاری کنیم. همچنین از جناب حجت‌الاسلام و المسلمین آقای احمد واعظی (ریاست محترم دفتر تبلیغات اسلامی) که در عین حال نظارت عالی طرح کلان «نقد مطالعات قرآنی خاورشناسان» را هم به عهده

دارند، جناب حجت الاسلام و المسلمین دکتر نجف لک زایی (ریاست محترم پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی) که عضو شورای علمی این کلان طرح نیز هستند، جناب حجت الاسلام و المسلمین محمد هادی یعقوب نژاد (معاون پژوهشی پژوهشگاه) و دیگر همکاران این مجموعه تشکر و قدردانی می کنیم. نیز از حجت الاسلام و المسلمین دکتر محمد علی مبینی (مدیر گروه مطالعات تطبیقی) و جناب آقای عباس عابدی (رئیس اداره پژوهش) که در به ثمر نشستن این اثر نقش مؤثری داشتند، سپاسگزاری می کنیم. از مجموعه همکاران اداره نشر نیز برای آماده سازی نهایی و چاپ و نشر این اثر تشکر می کنیم. در پایان لازم است از زنده یاد مرحوم دکتر ابراهیم علیپور مدیر سابق پژوهشکده فلسفه و کلام اسلامی یاد کنیم که در راه اندازی این طرح کلان نقش مؤثری ایفا کردند و زمینه همکاری دو پژوهشکده را برای انجام پژوهش در این زمینه فراهم ساختند.

محمد صادق یوسفی مقدم

رئیس پژوهشکده فرهنگ و معارف قرآن

محمد سوری

رئیس پژوهشکده فلسفه و کلام اسلامی